

„Nekem az olyan volt, mint egy darabka szabadság”

*Kerekasztal-beszélgetés Kokas Klára **Megfésültem a felhőket** című könyvének megjelenése alkalmából a zenepedagógus életművéről és tanításáról*

„Mert a tudomány szép, izgalmas, hasznos diszciplína, segít nekem, neked, a gyerekeinknek a világ megismerésében. A zene pedig megközelíthető az ismeretek kapuin át, legyen az szépséges oroszlanos kapu, mint a műkénéi, vagy díszesre faragott, mint a gyimesi. De a gyerekek az életük kezdetén nem kapukon át közelítik meg a nekik lényegest, hanem szárnyakon, felülről – mondhatnám: a Magasságos Mennyekből! S én ezekből a »bepörléseikből« szeretnék meglesni néhányat.”

Kokas Klára

Kokas Klára utolsó görögországi pihenésén, egy világtól eldugott, villany és vezetékes víz nélküli erdei kis házban, szokásos elvonulásai színhelyén 2009 nyári hónapjaiban vetette papírra a *Megfésültem a felhőket* című könyvét. Túl az ünnepléseken, amelyeket tisztelői, kollégái, tanítványai a 80. születésnapjára szerveztek a Zeneakadémián, túl számtalan interjún, valamint azon a gesztuson is, ahogy egész életművét egy DVD-n megjelentetve összegezte, és a világ elé tárta újra filmjeit, írásait, tanításait. Ekkor, az erdőben, fákkal, csönddel körülölelt magányában régi írásaiból, *A zene felemeli a kezeimet* című könyvének óramondásaiból állította össze a könyv anyagát, kiegészítve új gondolataival, húsz éven át érlelt „felfedezéseivel”, amelyeket a gyerekek zene ihlette szabad mozgáskompozíciói és történetmondásai kapcsán tett.

2010. február 7-én meghalt Kokas Klára. Így legutolsó könyvét, immár hátrahagyva az utódoknak, nem láthatta kiadott formájában. De a könyv elkészült, a tanítványok, kollégák csatlakoztak a szerkesztéshez, lábjegyzetekkel látták el a szöveget, s végül 2012 végére nyomdába kerülhetett a *Megfésültem a felhőket* című esszégyűjtemény, a fáradhatatlan, alkotó ember utolsó üzeneteként nekünk, olvasóink, tanítványainak, követőinek. A Kokas Klára Agape-Zene Életöröm Alapítvány Szakmai Kollégiuma könyvbemutatóval egybekötött szakmai napján 2012. december 8-án kerekasztal-beszélgetést szervezett a könyvről.

Az esemény másik aktualitása a Nemzeti alaptanterv legújabb, 2013-tól érvénybe lépő dokumentuma, amelyben az ének-zene oktatás részeként ajánlják a szabad mozgással egybekötött zenei élmény, befogadás Kokas Klára által kidolgozott módszerének alkalmazását, elsősorban általános iskola alsó tagozatán.

Számunkra, akik részt vettünk ezen a délutáni beszélgetésen, talán az egyik legkülönlegesebb és legmaradandóbb élményt a Kokas-tanítványok jelenléte és hozzászólása nyújtotta. A gyerekként átélt bensőséges élményekre felnőtt fejjel történt reflektálás, valamint a felkért pályatársak hozzászólásai tükrözték egymást, villództak, s együtt bontották ki azt, ami ma is nehezen szorítható diszciplínák határai közé. A zenepszichológia, gyermeklélektan, recepcióesztétika, neveléslelektan, tehetséggondozás, alternatív pedagógiák, zeneterápia, művészetterápia együtt vagy külön-külön gazdagodhat a Kokas-életmű jól dokumentált, filmekben, könyvekben megjelent darajaiból. Mindazonáltal a Kokas Klára-i művészeti nevelés esszenciája továbbra is megmarad rejtélynek, titoknak, aminek a megfejtéséhez a most megjelent, küllemében is gyönyörű *Megfésültem a felhőket* kötet és az alábbi beszélgetés is kicsit közelebb visz. S mi, akik az oktatási rendszer és politika alanyai, tárgyai vagy éppen a formálói vagyunk, feltehetjük a kérdést, hogy az *egész ember nevelésének*, érzelmeinek, szellemének, testi és lelki alakításának gyönyörű misszióját követjük-e, s a kodályi és az abból szervesen kinövő Kokas-örökségtől gazdagodunk, vagy bekeretezve kiakasztjuk mindkettőt a múzeum falára...

Tóth Teréz

A kerekasztal-beszélgetés résztvevői:

- Deszpot Gabriella művészetpedagógus; ELTE BGGYK főiskolai docense, a Kokas Klára Szakmai Kollégium elnöke
- Kiss Julianna pszichológus, ügyvezető igazgató, SHL Hungary Kft.
- Klein Sándor pszichológus, professor emeritus, Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar
- Pállay József művész-tanár, Budai Nagy Antal Gimnázium
- Tóth Teréz tanár, újságíró, szabadúszó

A beszélgetéshez hozzászólók:

- Benyó V. Bertalan pedagógia szakos szakpedagógus, informatikus
- Benyó Bertalanné Dóra, Kokas Klára barátja, gyermekei Kokas-tanítványok voltak
- Osskó Judit építész, televíziós újságíró
- Réthelyi Orsolya egyetemi adjunktus, ELTE Néderlandisztika Tanszék
- Reikort Ildikó zenepedagógus, zeneterapeuta, a Kokas Klára Szakmai Kollégium vezetőségi tagja
- Makai Éva egyetemi docens, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Kodály Intézet

Tóth Teréz: Kokas Klára pedagógiai alapvetése, hogy tanításának szerves részévé tette azt, amit a gyerekektől tanult. A gyerekkompozíciókban, történetben, táncban, rajzban, szabad mozgás-kompozícióban az egyedi élményben az állandó és maradandó tudás sejlett föl. Kényszer nélkül, az örökös tudáskeresés elvárása nélkül élhették meg a gyerekek önmaguk szabadságát azokon a foglalkozásokon, ahol a Kokas Klára által választott, rövid klaszszikus vagy népzenei darabokat hallgathatták a szabad mozgás, tánc elmélyültségében. Komponálhattak szóló- vagy közös táncot, történetet, amit aztán megosztottak a többiekkel és Klarával is. Ezekből az óramondásokból gyönyörű írások kerekedtek ki, amelyek tartalmazzák a gyerekek történeteit, Klári néni kérdéseire adott válaszait és a később hozzáfűzött elmélkedő, meditatív, káté formában írott gondolatokat, amelyeket Kokas Klára bontott ki, élt meg a gyerekei élményei révén. Ez az a tudás, amit ő berepüléseknek nevez, a gyerekek különös, lényegre látó, az egyediben az állandóságot megcsillantó tudása, a zene lényegét megragadó észrevételeik, tudás, ami vigaszt nyújt, megbékélést és örömet; a fájdalmat feloldja, a lelki csomókat kibogozza.

Az első kérdésem a kerekasztal résztvevőikhez, hogy miként építhető be a gyerekek tudása a pedagógiába, egyáltalán tanuljunk-e a gyerekektől?

Deszpot Gabriella: A nyolcvanas években kezdtem a pedagóguspályámat mint rajz-földrajz szakos általános iskolai tanár, s az egri főiskolán tanultak szerint a gyerekekkel való foglalkozást. A gyakorlatban úgy éreztem azonban, hogy az egyébként haladónak számító módszertan nem működik, s elkezdtem fokozatosan lebontogatni. Ekkor találkoztam Kokas Klarával, részt vettem a tanfolyamán, s tőle tanultam azt, hogy bízni kell a gyerekekben, és minden megoldás, amit ők hoznak, az jó. Hagyni, hogy kijöjjen belőlük a saját alkotásuk. Ehhez nem kell előképeket adni. Ha én mint művészeti tantárgyat, rajzot, festést, grafikát tanító tanár előképeket adok, úgy kérdezek vagy úgy helyeslek, amiből az én értékítéletem egyértelműen kitűnik, azzal már befolyásolom őt. Saját óráimon, képzőművészeti foglalkozásaimon tapasztaltam meg, hogy amikor hagytam a gyerekeket kibontakozni, és én csak elővezettem, inspiráltam, facilitáltam a feladatot, amire több megoldást lehetett adniuk, akkor fantasztikus dolgokat tudtak elővarázsolni...

Klein Sándor: *A tanulás szabadsága Magyarországon* című könyvben 32 jó pedagógiai példát gyűjtöttünk össze. Klárától is vannak benne írások. Az egyikben ezt írja:

„Megpróbálom elmagyarázni, mi a különbség a leírható, bemutatható, akár írásban, akár képekben sokszorosítható módszerek és az én tevékenységem között. Azért, hogy ne kérjék számon tőlem a módszerem sokszorosítását, a tanítók személyiségétől független alkalmazását. [...]

– Hiszel abban, hogy a tanítók megtaníthatóak arra, amit te megtanultál?

– Mélységesen. Azt látni, amit Dienes Zoltán vagy Winkler Márta meglátott, amit Montessori doktorasszony javasolt és kipróbált, nem olyan nehéz.”

Ez utóbbi állítással kapcsolatban kivételesen nem értek egyet Kokas Klárával: én úgy tapasztaltam, hogy valójában elég nehéz. A *tapasztalati tanulás* előnyeit mindenki megláthatja, de viszonylag kevesen vonják le ebből a „nyilvánvaló” következtetést: meg kell változtatnunk az iskolai tanítás gyakorlatát. Előírható-e a *játékos tanulás*? Persze, hogy nem. Nem lehet előírni azt valakinek, hogy *őszintén önmaga legyen* a kapcsolataiban (a tanár-diák, a gyerek-szülő vagy éppen a partnerkapcsolataiban). Nem írható elő, de elő lehet segíteni, hogy a tanárok megtapasztalják ezeknek a létezési formáknak az előnyeit. Ugyanebben a kötetben megtalálható egy rajztanárnő története: Farkas Olga a 80-as években Szegeден részt vett a Carl Rogers és munkatársai segítségével megszervezett személyközpontú találkozón, s igyekezett átvinni a saját tanításába mindazt, amit ott tapasztalt. De ez nem igazán sikerült neki egészen addig, amíg érkezett hozzá a tanárképző főiskoláról gyakorlótanításra egy fiú. A közös munkában egy bizonyos ponton megérezte, hogy a tanításnál sokkal hatékonyabb, ha együtt és egymástól tanulnak. Ha rájövünk arra, hogy *legalább annyit tudunk tanulni a tanítványtól, mint amennyit mi tudunk tanítani neki*, akkor könnyebben be tudunk lépni Kokas Klára világába, és Carl Rogers világába, amelyről nem véletlenül mondták mindketten, hogy nem módszer, hanem egy *létezési mód*. És a létezési módot nem lehet kötelezővé tenni, de az sem igaz, hogy nem lehet megtanulni.

Kiss Julianna: Klára titka abban rejlett, hogy nagyon mélyen, érzelmileg kötődött minden egyes diákjához. Ez igazi kötődés volt. Ha tíz évvel később találkoztunk az utcán, akkor ő pontosan, név szerint emlékezett rám, s arra is, hogy nem tudtam kiénekelni a „mély barna lát”, pedig ő milyen szépen próbálta nekem azt megtanítani, és fogadtunk egy sonkás zsömlében, hogy év végén majd ki tudom énekelni. Nem csak a pedagógiára, bármely szakmára igaz, hogy ha az ember teljes szívvel csinálja, akkor annak beérik a gyümölcse, és hosszú távon a mienk lesz. Amikor várom a hallgatóimat, beteszek egy Vivaldi-concertót, s zenehallgatás közben érkeznek meg az órámrá. Így az órámnak is egészen más hangulata lesz, mintha csak úgy bejőnnék. Ezt Kokas Klárától kaptam.

Pállay József: Hogyan építhetők be a tudásomba, a tanításomba a *berepülések*? Az első és legfontosabb a szemléletváltozás, szülőké, pedagógusoké, gyerekéké. Ha mi tudunk változni, ha mi ezektől a berepülésektől át tudunk alakulni, és ha mi magunk is be tudunk repülni, akkor nagyobb az esély arra, hogy ha nem is tudjuk teljesen átadni ezt a csodát, de legalább Kokas Klára szellemisége, gondolkodásmódja, hatása továbbítódik. Klára világa is nevelési világ volt. Mai világunkban lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy a gyerekek érzékenységét fosztogatják. Generációk érzékenységét fosztogatják. Az új generáció nem érti az öt évvel ezelőttit, nem figyel rá. Pedig ő is ott van... „Ne told arrébb, kérdezd meg mi a gondja, mi a baja. Kicsit gondolkodj a másik fejével [...] légy empatikusabb, türelme-sebb.” Kláránál az empátia és a tolerancia alapvető elvárások voltak, akik odajártak, ebben nőttek fel, és azt hiszem, ezt azonnal el is sajátították. Amikor valaki először elment hozzá, a foglalkozásaira, mintha egy másik világba csöppent volna. Ma a saját diákjaimnál is látom a durvaság elharapózását. Ez hova vezet? Szeretnénk visszakapni az érzékenységet,

és visszaosztani a gyerekeknek. Ezért kellene az ilyen berepülések, és minden ilyen berepülés, még amit filmen is lát az ember – ezért köszönet Teréz –, minden ilyen berepülést olyan örömmel veszünk, olyan jó ezt átélni...

Tóth Teréz: Úgy tudom, vannak a hallgatóság körében olyan, mára felnőtt tanítványok, akik gyerekként részt vettek Kokas-foglalkozásokon. Van-e kedvük ehhez a kérdéshez hozzászólni és saját élményeiket megosztani velünk?

Réthelyi Orsolya: Klári néni első generációs gyerekei közé tartozom. Hétéves koromtól kezdtem hozzá járni. Amióta Klári néni meghalt, szakaszonként újra és újra felmerül bennem a kérdés, hogy mi hogyan éltük meg annak idején gyerekként az élményt, hiszen felnőttként másképp gondolunk rá, felnőttként nem akarjuk megérinteni. Nem akarunk a felnőtt, elemző agyunkkal hozzányúlni, mert az egy másfajta megélése a dolgoknak...

De most újra elővettem a gondolatot, és Klein Sándorral együtt úgy gondolom, a kulcs: tanulni a gyerekektől. Az is fontos, amit Jóska megfogalmazott, hogy egy másik világba léptünk. Nekem mind a kettő nagyon fontos volt, az utóbbival kezdeném. Hetente egyszer jártunk Klári néni foglalkozásaira, eleinte a Váli utcában. Táncoltunk, énekeltünk, történeteket találtunk ki. Később jártam hozzá a Budapesti Művelődési Központba is. Ahogy az ember növekszik, megváltozik. Amikor kamaszodni kezdtem, a tánc szörnyűvé vált. Abbahagytam, mert nem tudtam mit kezdeni vele. Ugyanakkor továbbra is jártam a foglalkozásokra, éveken keresztül a szörnyűséges, nagy, barna, műbőr fotelek mögé feküdtem, és ebben állt az otlétem. Megérkeztem délután, köszöntem Klári néninek, lefeküdtem, hallgattam a zenét, aztán hazamentem. Klári néni számára ez teljesen rendben volt, ugyanannyira, mint az, hogy éveken keresztül viszont táncoltam. Soha nem volt semmiféle biztatás, hogy miért nem táncolsz. Nekem az olyan volt, mint egy darabka szabadság. Szörnyű volt a kamaszkor, szörnyű volt az élet, de oda bemehettem, elnyúltam a földön, hallgattam a zenét, és akkor ott voltam.

Elhoztam a leveleit, Klári néni nekem nagyon sok levelet írt. Ezeket azóta nem néztem meg, de most elővettem, egy kicsit féltém is elolvasni... Az egyiket nyolcvanegyben írta, amikor 11 éves voltam, egy karácsonyi képeslap, Kovács Margit-angyal van rajta. Ezt írta: „Orsikám, a titok a szeretet. Boldog Karácsonyt Kívánok Mindnyájatoknak! Szeretettel: Klári Néni.”

Arra a kérdésre, hogy hogyan volt ő képes tanulni kicsi gyerekektől, a következő levélrészlet adhat egy választ. Nyolcvanháromban írta, akkor 13 éves voltam: „Orsikám, nagyon élvezem a Durrell-könyvedet! Valósággal spórolok vele, hogy ne fogyjon el olyan hamar. Olyan vidám olvasmány! Nézegetem a címlapon a colubus-majom pofiját, és köszöntgetek neki minden reggel. Igazán nagyszerű, hogy így hasonlít az ízlésünk, kérlek, keress nekem még olvasnivalót kedvenc íróidtól. A könyvre nagyon vigyázok, és visszaviszem Pestre a hétvégén, hogy mielőbb visszajuttassam a könyvespolcodra. Köszönöm szépen. Másik könyvemem Gyurkától kaptam kölcsön, Marcus Aurelius római császár Elmékedéseit. Mennyi szép gondolat van benne, olyan megnyugtató olvasmány. Hihetetlen, hogy a pogány császár mennyi hasonló szépséget talál már a mi keresztény gondolatainkhoz. Aztán meg olykor

olvasok Agatha Christie-t spanyolul, hogy egy kicsit frissen tartsam a fejemben a spanyolt is. Olvasom a *The Magic of Child* című szépséges könyvet, amit minden szerzőnek és tanítónak olvasni kellene.” Ebben az hat meg engem borzasztóan, hogy egy lapon emlegeti a tőlem kapott Gerald Durrell könyvet, és lelkendezik rajta. Marcus Aurelius vagy a *Magic of Child* – képes volt így fogalmazni! Megható volt számomra az, hogy képes egyszerre örülni annak, amit én tudtam adni neki gyerekként, engem pedig megajándékozni azzal a gondolattal, hogy Marcus Aurelius micsoda nagyszerű gondolkodó. Igen, megajándékozottnak érzem magam, hogy Klári néni tanítványa lehettem...

Tóth Teréz: Ha jól tudom, a zene felemeli a kezeimet – mondás tőled származik.

Réthelyi Orsolya: Igen, ez igaz... én mondtam ezt egyszer Klári néninek, az egyik foglalkozáson.

Tóth Teréz: Könyvcím lett belőle...

Réthelyi Orsolya: Igen, Klári néni egyik könyvének ezt a címet adta. De ez a gesztus Róla többet mond, mint rólam. Ő volt az, aki mindenből és mindenből, a legszerényebb dologból is, valami csodát tudott csinálni.

Pállay József: Most cáfold meg, vagy erősítsd meg: a Duendében te festetted a csodálatos Kék tüzet?

Réthelyi Orsolya: Igen, de én festeni nem tudok! Én táncolni sem tudok. És felnőtként rádöbbenek, hogy én ezt akkor gyerekként nem éreztem? Nem éreztem a darabos mozgásomat ügyetlenkedésnek? Nem, mert Klári néni szerette ugyanúgy, ahogy szerette a másik kislány mozgását is, aki a szabad mozgás helyett balettmozdulatokkal táncolt, mert ő így tudott. A szeretet a lényeg.

Kiss Julianna: A levelekből az is kiderül, hogy nem csak a zenét hozta közelebb Kokas Klára hozzánk, az egész világot akarta behozni az iskolába. Amikor én gyerekként találkoztam Klarával, ő akkor tért vissza Amerikából. A másság elfogadására vonatkozó tanítást hozta el nekünk, amit az amerikai indián és az amerikai fekete zene és mozgás ihletésében tanult. Élénken él bennem az emlék, ahogy leült közénk, gyerekekhez, akik akkor egy jó nevű budai iskolába jártunk, és mesélt: „vannak a földön gyerekek, akik éheznek, de esténként ők is körbeülnek örömmel, és úgy tudnak tapsolni, hogy abban benne van az egész életük.” Klára elsősorban zenét hozott, de annál sokkal többet is: szeretetet, életbölcsest, a másság elfogadását, odaadta az egész lényét, világszemléletét. Kivittük a padokat a teremből, hallgattuk a zenét, és Klára azt mondta: „most mozdulj úgy, ahogy akarsz!” Eleinte mindenki feszengett, aztán elkezdtek. Ez azóta is bennem van. Ha otthon hallgatok valamilyen zenét a nappaliban, gyakran megmozdulok rá, és táncolok, annyira összekapcso-

lódott bennem a zene és a mozgás. Hallok valami szépet, próbálok mozdulni rá szépen, és akkor a gondolataim is szebbek lesznek, s talán ettől szebb és jobb lény leszek... Ezt adta mindnyájunknak, hogy próbáljunk egy kicsit jobbak lenni...

Deszpot Gabriella: A tanulási folyamatban hagyjuk megnyilvánulni az illetőt úgy, hogy választhasson még a megnyilvánulási formái, vizuális, narratív vagy éppen szabad mozgásos kifejezési módok között is. A tanár-diák közötti bizalomról beszélek: merjünk megnyilvánulni egymás előtt a saját valóságunkban. És így mindenki annyit kap, amennyit szeretne.

Tóth Teréz: Az előadásomban több olyan szöveget idéztem, amelyeket gyerekek hoztak létre, komponáltak meg. Szó szerint, tehát nem felnőtt, pedagógus által letisztázott, átírt, formába öntött szövegekről van szó, hanem autentikus gyerekszövegekről. Olyanokról, amelyekre művészi érzékenységünkkel rezonálunk. Ezek nem azok a gyerekszáj-történetek, amelyeket megmosolygunk, mert olyan aranyosak, viccesek, egyszóval gyerekesek. Vannak köztük katartikus élményeket adó gyerekkompozíciók is, hadd utaljak vissza a magányos fa történetére, a gyerekek egyéni vagy közös kompozíciójára, táncukra, történetükre, s arra, ahogy Klára bekapcsolódik ebbe a folyamatba a kérdéseivel. Olyan narratívákat hozhatnak létre, amelyek művészi értékű szövegekként is megállják a helyüket. Hogy ennyire komolyan vegyük a gyerekeinket, s hogy így tekintsünk rájuk, mint Klára, nem fentről le, hanem időnként szinte áhítattal, teljes figyelemmel csodáljuk, amit létrehoztak. Ezeket le is írja a *Megfésültem a felhőketben*. Ehhez valami egészen másfajta átalakulásra van szükségünk nekünk is.

Az életünkben és a pedagógiánkban hogyan hozhatóak vissza ezek az értékek, az elvesztett-megtalált művészi érzékenységünk?

Klein Sándor: Klára megőrizte magában a gyereket, s segítette megőrizni másokban is. Egyedi, csodálatos és megismételhetetlen volt. Egyrésztől. Másrésztől nagyon sok mindent meg tudunk csinálni abból, amit Klára csinált: például, hogy odafigyelünk a gyerekekre, s ha nem muszáj, nem vesszük át az irányítást. Valami csodálatos azonosság van azok között, akik igazi pedagógusok. Klára a korábban felolvasott idézetében említette Dienes Zoltánt, akivel próbáltak közös struktúrákat találni a zenében, a matematikában és az irodalomban. Dienes egyik kedvenc kifejezése a *light touch policy*, a könnyű kézzel való bánás: akkor segítetek, amikor a gyerek kéri, és csak annyit, amennyi feltétlenül muszáj, ami továbblendítheti a gyereket újabb magasságokba...

Benyó Bertalan: Orsival együtt én is Klári néni foglalkozásaira jártam gyerekkoromban. Klári néni ellátott minket minden jóval, ami a művészeteket illeti, és aztán gyönyörködött abban, hogy mi milyenek vagyunk. Nem nevelt, a szónak abban az értelmében, hogy bármiféle olyan elvárása lett volna felénk, hogy milyen irányba kellene kibontakoznunk. A nevelésnek van célképzete: azt szeretném, hogy ebből a gyerekből valamilyen felnőtt legyen majd. Amiben nekünk részünk volt, az más volt. Inkább annak a kertésznek a gya-

korlatához hasonlítható, aki inkább élvezi a kertet, mint műveli. Természetesen a palántát beteszi a megfelelő termőföldbe, ad neki vizet, gyomlálja, és tápsókkal ellátja, de alapvetően abban gyönyörködik, hogy milyen az a palánta. Tudja, hogy annak a növénynek a palánta csak egy fejlődési fázisa. *Nem akarja ott megtartani.* De mégis abban gyönyörködik, hogy abban a fejlődési fázisában milyen. És ez a gyönyörködés visszasugárzik, megsokszorozza a szépséget, és önbizalmat ad.

Kiss Julianna: Szerencsésnek mondhatom magam, hogy a gyerekkoromat olyan kiváló pedagógusokkal tölthettem együtt, mint Kokas Klára, Winkler Márta, Dienes Zoltán és mások. Jóval később az is csodálatos élmény volt, amikor részt vettem Kokas Klára egyik továbbképzésén. Jó volt látni, hogy a felnőtt tanár-tanítványokat ugyanúgy el tudta fogadni, mint korábban bennünket, gyerekeket. A nagy, esetleg túlsúlyos felnőttek ugyanúgy felálltak, és elkezdtek táncolni, mint mi gyerekek annak idején. Csodálatos, hogy arra is volt figyelme és szeretete, hogy ezt a szemléletet hogyan lehet generációkon keresztül átadni.

Pállay József: A művészi érzékenység legalább annyira alapvető, mint a levegő és a víz. Egy technokrata világban ahhoz, hogy talpra tudjon állni, fontos, hogy az ember a lelkét valahogyan regenerálni tudja. A ránehezedő stressz ellensúlyozására sok ember a művészetek világából merít erőt. Minden ember alkotni jött a földre. Nem feltétlenül művészi értelemben alkotni, bármely foglalkozást, munkát végezhet minőségben és mások örvendeztetésére. Klára önkéntelenül is provokálta környezetét, amikor azt állították róla, hogy ezt a csodát csak ő tudja megcsinálni. Ez így nem igaz. Viszont szembesítette a környezetét azzal, hogy az igazi pedagógiai munka nem egy adatközlő, gyermekmegőrző tevékenység. Hanem alkotói munka! Szülőknek, pedagógusoknak, óvónőknek, dadusoknak egyaránt törekedni kell arra, hogy ne csak megőrizzék a rájuk bízott kincset, hanem lehetőségeikkel és tudásukkal gyarapítsák is!

Deszpot Gabriella: Az együttes mű, a közös alkotás is érdekes számomra Klára tevékenységében. Az alkotásban közösen vettek részt. A narratívák együtt bomlanak ki, hiszen olyan kérdést tesz föl a gyerekeknek, amivel segíti, hogy a történet kibontakozzék. De a szabad mozgás is közös volt, a gyerekek közösen eltáncoltak valamit a zenére, gyakran Klára is beállt közéjük. De semmit nem preconcepcionált, annak örült, hogy a gyerekcsoportok együtt hoznak létre valamit a semmiből. Ez egy poroszos tanár-diák viszonyban elképzelhetetlen.

Osskó Judit: 1956-ban Szombathelyen a Hámán Kató Általános Iskolába jártam, Kokas Klára fiatal pályakezdőként épp akkor jött hozzánk, hogy megalapítsa a zenei általánost. Csodálatosan tanított, ekkor természetesen még nem a saját, hanem Kodály módszerével szolmizálni, népdalokat énekelni, pikulálni. Kamara- és nagykórust alapított, csodálatos három évet töltöttünk vele együtt. Szigorú volt, de én imádtam. Később, már felnőttként, tévésként is tartottam vele a kapcsolatot: 2007 februárjában egyszer csak felhívott, hogy mit csinálok augusztus 12-én. Ugyanis le kellene jönni Zalasabarra egy nyári táborba, amit ő szervezett egészséges és sérült, valamint rákos betegségből éppen kigyógyuló gyerekek

számára. Lementünk egy operatőr kollégámmal a festőtáborba, és egy csodálatos idős házaspár prэшázánál a hegyen három felejthetetlen napot töltöttünk a gyerekek és Klára társaságában. Miközben a szabadban Beethoven muzsikája szólt, a gyerekek a prэшáz falát festették közösen, és ebből született a *Zenével tanítok* című film.

Kiss Julianna: Amit én, amikor először láttam, végigsírtam.

Klein Sándor: Igen, én sem tudtam megállni, hogy ne csorogjanak a könnyeim.

Osskó Judit: Én sem...

Klein Sándor: A közös alkotásnak, amit Deszpot Gabriella említett, a zalaszabari festőtábor az egyik legszebb példája!

Osskó Judit: Nagyon boldog vagyok, hogy megcsinálhattam, és hogy amennyit az élet hozott, a sors megengedett, Kokas Klárával lehettem.

Reikort Ildikó: Volt-e olyan különleges élményetek, amit annak idején nem tudatok megfogalmazni a zenével való találkozásban?

Réthelyi Orsolya: A közös alkotásban az volt az egyik legcsodálatosabb, hogy az egyik gyerek fogékonyabb a zenére, a másik az ábrázolásra festésben, rajzban, a harmadik pedig a narratív kifejezési módra. Én ez utóbbiak közé tartoztam. A zene hatalmas élmény volt, de a zene mégsem az én igazi, saját nyelvem. Menet közben alakult ki a tánc, együtt koreografáltuk, s a végén legtöbbször én fogalmaztam meg, hogy mi volt a története, a többiek beleszóltak ugyan, tehát azt is közösen fogalmaztuk, de a szöveg tőlem jött. És más, kisebb gyerekeknél is ez látszott a csoportmunkában, hogy ki milyen változatosan tudta kifejezni azt, hogy mit tesz vele a művészet, táncban, rajzban, színekben, formákban vagy éppen elmesélt történetben, és ezek összeadódtak.

Egy élményem ide kívánczok. Akkor még nagyon kicsi voltam, táncoltunk az egyik foglalkozáson, ez idő tájt halt meg Klári néni édesanyja, s emlékszem, nagyon szomorú volt. El is mondta nekünk, tudtuk, bár valószínű nem nagyon fogtuk fel, milyen az, ha valakinek meghal az édesanyja. S akkor táncoltam neki egy történetet, amiben valaki meghal, eltemetik, a bogarak (én nagyon szerettem az állatokat, a természetszeretet közös volt bennem és Klári néniiben) és a kukacok porhanyósítják a földet, és átmásznak ezen az eltemetett emberen. Nekem akkor, gyerekként ez egy csodálatos gondolat volt: egyé lenni a földdel, és ebben ezek az állatkák közreműködnek. Klári néni évekkel később egyszer azt mondta nekem, hogy ez neki rendkívüli ajándék volt, mert azelőtt ő rettegett attól a gondolattól, hogy az édesanyját eltemették, és ott szétoszlik a teste. Ez a tánc és hozzá ez a történet neki megnyugvást adott. Felnőttként persze ilyet nem mondtam volna senkinek a viláért sem, hogy az édesanyád teste szétporlik a földben. [...] Sok mindent egész másképp néz felnőttként az ember...

Benyó Bertalan: Én két illúziót szeretnék eloszlatni. Az egyik az, hogy mi gyerekként mindig eltáncoltunk egy kész, kerek, egész történetet, ami a zenehallgatás közben a közös tánc során jött létre. Természetesen ez nem így történt. A gyerekek automatikusan megmozdulnak a zenére. Elengedjük magunkat, ráhangolódunk a zenére, és belemozdulunk. Minden kisgyerek vezényel. Amíg a belső gátakat ki nem építik benne, addig minden kisgyerek vezényel, és minden kisgyerek rámozdul a zenére. Az alkotási folyamat nem zárul le azzal, hogy vége van a zenének és a táncnak, hanem, akár még szavakban is megfogalmaz valamit, ami megközelíti azt, ami előtte történt. De nem feltétlenül arról van szó, hogy ő tudatában volt a történetnek, mielőtt azt mesélni kezdte. A történetek, nagyon sokszor, a zene és a mozgás hatására utólag keletkeztek, nem pedig előtte vagy a tánc alatt. A közös táncoknál csak bizonyos morzsák alakultak ki, a gyerekeknek ki kellett alakítaniuk bizonyos koncepciót, aminek mentén mozgásban kommunikálnak egymással.

És egy másik tévhit, hogy ez teljesen szabad és kötetlen volt. A gyerekek tanulékonyak, és nagyon gyorsan megtanulják azt, hogy minek örülnek az emberek. Minden gyerekben benne van az, hogy picit azért alkalmazkodik. Nem tudunk olyan körülményeket teremteni a leggyengédebb érintéssel sem, ahol a gyerek teljesen szabadon, teljesen alkalmazkodási motiváció nélkül, csak önmagát adná. Mi, akik ott voltunk, bizonyos mértékig Klári néni visszatükröződéseként élhattük meg azt, hogy mi milyenek vagyunk.

Réthy Orsolya: Az elvárás Klári nénitől függetlenül, de megvolt. A helyzetből adódott.

Benyó Bertalanné: Én mind a négy gyerekemmel jártam Klárához, a foglalkozásaira. Kapcsolatunk később is megmaradt, sőt barátsággá nemesedett vele és testvérével is. Fontosnak tartom azt a tapasztalatomat megosztani, hogy Klári nem uralta a gyerekeket, mert nem akarta uralni a gyerekeket, de uralta a helyzeteket! Egyszer meg is fogalmazta nekem, hogy minden pedagógus annyi szabadságot adjon a gyerekeknek, ameddig uralni tudja a helyzetet. Hallottuk, hogy fiatal korában milyen szigorú volt, valószínű akkor még nem volt képes arra, hogy nagyobb szabadságot adva is uralja a helyzetet. De a tehetségénél fogva érezte, hogy mi után kell mennie, meddig ereszthet. A másik gondolatom pedig az, hogy Klára teljesen odaadta magát ennek a munkának! Ez volt életének a fő vonala. Vigyázott a képességére, és vigyázott magára. Minden hétvégén elutazott, regenerálódott, rendszeresen járt a Zeneakadémiára, a gyerekei akkor már felnőttek, amikor ő ezt a fajta munkát elkezdte.

Réthy Orsolya: Minden Kokas-tanítvány tudja, mi a zene első hangja. Néma csendben vártuk a zene első hangját. Lehet, hogy előtte rohangáltunk, de amikor a zene megszólalt, csöndben vártuk, hogy megszólaljon a zene első hangja. Klári néni tisztelte a zene első hangját, és velünk is tiszteltette. Ez egyfajta szigor volt.

Tóth Teréz: A legújabb Nemzeti alaptanterv, az oktatásban a tartalmi szabályozás legmagasabb szintű dokumentuma a teljes figyelemmel átélte, zenei befogadó élményt kiemelt célként

írja le, s Kokas Klára nevéhez köti annak oktatásban való megteremtését. A Kokas-módszer ily módon történő legalizálása, hivatalos oktatási dokumentumba emelése, egyszerre szárny és teher a módszer követőinek...

Deszpot Gabriella: A Kokas-pedagógiát külön entitásként kell kezelnünk. Aki így tanít, bizonyos alkattal és attitűddel kell, hogy rendelkezzen! Ideális lenne, ha külön lenne Kokas-foglalkozás a nevelési-oktatási programban, a tantervben, akár mint tehetség-gondozás, kompetenciafejlesztés, személyiségfejlesztés vagy inkluzív művészeti nevelés. A komplexitást Kokas-keretekben integrált megközelítésben képzelem el, mint egy komplex művészeti „tantárgyat”, ahol a zenei mozgásos és a vizuális fejlesztés mellett megjelennek az anyanyelvi, irodalmi és a drámapedagógiai elemek is. Ugyanakkor nem tartom szerencsésnek a foglalkozások előre tematizálását, sőt ellentmondásnak érzem, hogy az egyes tantárgyak tanmenetébe kellene beleerőltetni a Kokas-programot. A „tantárgyasítás” további problémákat jelentene az értékeléskor. Klára évekig követte a gyerekek személyiségének alakulását. Fontos, hogy nem külső kritériumokhoz mérte a fejlődést, hanem ahhoz, hogy a gyerek önmagához képest mennyit fejlődött, hogyan alakult. Ehhez kellenének saját, kidolgozott mérési eszközök. Alkotó személyiségű, hiteles pedagógusok kellenek a Kokas-foglalkozásokra, mert a módszertan elsajátítása és alkalmazása önmagában még nem elég.

Makai Éva: A Zeneakadémián tanítók leendő zenetanárok. A felsőoktatásban a Kokas-pedagógia jelen van a Zeneakadémia tanárképzésében. Olyan tantárgyakban, mint a nevelés gyakorlata vagy a tehetség-gondozás didaktikája. A növendék iránti tiszteletet szeretném átadni a hallgatóimnak, amit a reformpedagógiából, a Kokas-pedagógiából le lehet vezetni. Az ebihalaknak örülünk, de látjuk bennük a leendő békákat is. Segíts, hogy magam csinálhassam – mint Montessori mondta, s erre utalt Kokas Klára is.

Klein Sándor: Nagy öröm, hogy bevették a Nemzeti alaptantervbe, ugyanakkor nagyon vigyázni is kell! Egyszer ezt én már átéltem a Varga Tamás nevéhez fűződő komplex matematikatanítás módszerrel, amelyik a 60-as évek végétől 10 éven át gyönyörűen fejlődött: a végén már száz osztályban önként és lelkesen csinálták a tanárok. Egészen addig tartott ez az ideális kor, amíg egy párthatározattal el nem rendelték, hogy be kell vezetni az egész országban. És akkor 8-10 éven belül a módszer jórészt „feloldódott” a rendszerben. Ahogy korábban mondtam: a tanárookra nem lehet rákényszeríteni egy létezési módot. Tananyagot igen, módszert bizonyos fokig, nehezebben, igen, de létezési módot nem. Ha az önkéntesség elvész, a lényeg vesz el, és eltűnik a csoda.